

Náprstkovo muzeum v nespojitém čase – aneb několik úvah nad osudy muzejní instituce v letech 1945 až 1946¹

LIBOR JŮN

ABSTRACT: The Náprstek Museum at a distinct time – or some thoughts on the fates of the museum institution in 1945 to 1949

The Náprstek Museum of Asian, African and American cultures is not just part of the National Museum, but also one of the major domestic museum institutions. It is a unique institution in this field within the Czech environment for its focus on non-European ethnography in the context of Czech travel and research endeavours. The professional fates of this museum are characteristic or even represent a model for the Czech environment. In 1943, the museum which had been run by the state since the 1930s became part of the National Museum through an intervention by the occupying powers, and in 1949 they both became state institutions.

The period 1945 to 1949 is thus very brief – but it is also a fascinating period of time when there was a state-owned Náprstek museum as a part of the National Museum, which sought out new applications and context in the exciting post-war period. The large number of preserved official files can be used to give a detailed reconstruction of both an ordinary day in the museum, this being particularly marked by an acute lack of practically everything needed for the day-to-day running of such an institution, and also the museum's assistance in confiscating numerous valuable collections (ethnographies, books), etc. Similar observations can be made of activities undertaken when exhibiting began again (including the holding of a generously conceived exhibition on Chinese art), the attempt to establish itself in the post-war era as a profiled museum institution specialised in non-European ethnography and the evolution of collaboration with national scientific corporations (universities, the Oriental Institute, etc.).

In many of these activities, the well-known Czech librarian, archivist and heraldist, Bohumír Lifka – then manager of the Náprstek Museum's Library – played a major role. The planned adaptation of the museum premises (from 1946) could have acquired fundamental importance, beginning with the bringing together of some of the objects held at the time. Thus, the Náprstek Museum remained in its original premises – and beginning in 1949 it had to come to terms with a completely new reality, now as a state institution, in the post-coup period with an ever growing authoritative social system.

KEY WORDS: National Museum – Náprstek Museum – Museology – Modern History – Czechoslovak History after 1945

CONTACTS: Mgr. Libor Jůn, Ph.D., Národní muzeum – Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 Praha 7; e-mail: libor_jun@nm.cz

Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur² je dnes nejen součástí Národního muzea, ale i jednou z významných domácích muzejních institucí. Svým zaměřením na mimoevropskou etnografii v kontextu s interpretací českého cestovatelského a badatelského úsilí zaměřeného do těchto oblastí poté institucí

1 Studie vznikla v rámci projektu GA ČR 16-02022S „Národní muzeum v éře Československa“.

2 Tehdejší oficiální název a adresa muzea byly následující: Náprstkovo muzeum všeobecného národopisu v Praze, Praha 1, čp. 269, Betlémské nám. 1 – telefon 221-77.

v českém prostředí zcela jedinečnou a jistě i potřebnou. Odborné osudy tohoto muzea jsou pro české prostředí poté v mnohém charakteristické či spíše modelové. V průběhu 30. let 20. století pozemštěné muzeum se v roce 1943 stalo zásahem okupační německé moci součástí Národního muzea (tehdy Zemského muzea) a v roce 1949 se společně s ním stalo institucí státní.³

Než se tak však stalo, prošlo Náprstkovo muzeum v letech 1945 až 1949 krátkým – ovšem i velice zajímavým obdobím. Pozemštěné muzeum v koexistenci s Národním muzeem ve vzrušených poválečných časech hledalo jak svoje nové uplatnění, tak i obsah. A alespoň v bezprostředně poválečném čase se mohlo zdát, že bude možno svobodně a bez významnějších ideologických bariér budovat instituci mezinárodního významu. Toto období ohraničené květnem 1945 a koncem roku 1946 je poté i předmětem naší studie, zachycující podstatné události z Náprstkova muzea v hektickém čase těsně předúnorového Československa. V čase počínající společenské centralizace, hospodářského a společenského plánování a případného přebírání četných sovětských vzorů.

Na základě bohatě dochované muzejní registratury – ať již z činnosti Náprstkova muzea (NpM) samotného, či nadřízeného Národního muzea – (NM) je možno relativně podrobně rekonstruovat všední dny tehdejšího NpM.⁴ Ty byly určovány na jedné straně snahou o obnovení běžné odborné a sbírkové činnosti a na straně druhé akutním nedostatkem prakticky všeho potřebného pro regulérní chod muzejní instituce. Před muzeem ovšem povstaly i mnohé nové (dosud spíše nepoznané) úkoly – ať již šlo o asistenci při konfiskaci a zajišťování četných hodnotných sbírek německého či nepřátelského původu (etnografických, archeologických, knižních atd.), nebo výrazné navýšení úkolů v oblasti tzv. lidovými a celkové propagace.

I přes řadu problémů a občasná nepochopení ze strany nadřízených orgánů se v daném čase podařilo obnovit výstavní muzejní program, a to včetně náročných výstavních titulů věnovaných čínské kultuře nebo osobě významného českého cestovatele Emila Holuba. Stejně úsilí platilo také péči o sbírky, s čímž úzce souvisela snaha etablovat se v poválečném zmatku jako profilový muzejní ústav specializovaný na mimoevropskou etnografii. Stranou neměla zůstat ani aktivní spolupráce s tuzemskými vědeckými korporacemi a instituty (vysoké školy, Orientální ústav aj.). V mnoha těchto aktivitách hrál výraznou roli knihovník, archivář a heraldik Bohumír Lifka⁵ – tehdejší správce Knihovny Náprstkova muzea a správce muzejních sbírek – etnograf a archeolog Jiří Müller⁶. Ve stejném čase se

3 Srovnej například Karel SKLENÁŘ, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha 2001 nebo *Národní museum 1818–1948*, Praha 1949 případně Jaroslav ŠVEHLA, *Bomby kolem Pantheonu*, Praha 1946.

4 Viz Jaroslav ČECHURA et al., *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*, Praha 1998. Klíčový význam má fond *Registratura Národního muzea – ředitelství NM* a fond *Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur*. Nedoceněn zůstává dosud osobní fond etnografky Drahomíry Stránské taktéž uložený v Archivu Národního muzea, která rovněž patřila k profilovým osobnostem NpM.

5 Bohumír Lifka (1900–1987). Významná kulturní a vědecká osobnost, mj. se výrazně zasloužil o vydávání *Masarykova slovníku naučného* a v roce 1957 o vznik Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou. V knihovně NpM působil od roku 1934 do roku 1959 – tehdy byl křivě nařčen z velezrady a rok vězněn. Díky Lifkově lásce ke knihám a čínorodosti bylo po roce 1945 před neodvratnou zkázkou uchráněno a následně katalogizováno množství klášterních a zámeckých knihoven.

6 Jiří Müller (1899–1967). Etnograf a archeolog. Ve třicátých letech 20. století působil ve Waldesově museu šatních spinadel, poté v NpM. V roce 1940 péčí Matice české publikoval *Přehled etnologických sbírek*

s NpM protnulý také odborné životy dvou významných českých etnografů – Drahomíry Stránské⁷ a Václava Šolce⁸.

Až na několik ojedinělých hlasů požadujících plné osamostatnění NpM od NM (rozhodnutí o začlenění muzea do tehdejšího Zemského muzea platilo teprve od 1. ledna 1943) dění v osvobozeném státě v letech 1945 až 1946 jednoznačně potvrdilo směřování celé této instituce do struktur NM. Navíc pozemštění významných muzeí bylo často chápáno jako předstupeň pro následující postátnění – ke kterému nakonec i zde došlo. Díky možnosti aktivně oslovit zemské instituce vznikl v roce 1946 i poměrně ambiciózní plán na adaptaci a novou přístavbu Náprstkova muzea. Případná realizace této stavby mohla výrazně ovlivnit rozvoj muzea, ale z plánu sešlo a muzeum bylo toliko opraveno a nejnnutněji stavebně upraveno. Muzeum tím zůstalo pomyslně „sevřeno“ ve svém historickém a v mnoha ohledech nevyhovujícím areálu a jeho prostorový rozvoj byl v následujících letech řešen jinými způsoby.⁹

Stav nula: rok 1945

Německá okupace Československa byla pro Náprstkovo muzeum dobou extrémů – ostatně i jako pro celou společnost. Po krátkém očekávání dala okupační moc jasně najevo, že je odhodlána prosadit svoje představy o fungování vzniklého protektorátu za užití prakticky všech prostředků. Neblahé změny postihly i muzejnictví. Zmizeli židovští kolegové a rovněž i ti, kteří se z nějakého důvodu stali nebezpečnými či nepohodlnými. V muzeích (včetně Náprstkova) se naopak objevili kolegové noví – Němci, dosazení jako dohled nad chodem těchto institucí. Nutným zlem se staly úřední zkoušky z němčiny a mnoho dalších ústrků a nepřijemností. O poměrech nastolených v Náprstkově muzeu nás dobře informuje zmínka v knize muzejníka Jaroslava Švehly¹⁰ *Bomby kolem Pantheonu*: „...1. dubna 1943 přišel do Náprstkova musea německý přednosta von Merkl. Jeho seschlá postavička, které se snažil dodávat jisté marciálnosti častým nošením hnědé uniformy NSDAP, vyjímala se nevhodně, ba groteskně v ctihodném prostředí vlasteneckého domu „u Halánků“... vše ocitalo se nyní v moci neodborníka, neznalého dějin ústavu a jeho knihovny, podceňujícího hodnotu sbírek (odhadovaných před válkou na více než padesát milionů korun). Průmyslové věci, ceněné jako dary našich krajanů, prohlašoval za starý krám, který bude nejlépe buď vydražit nebo vyhodit, opovržlivě vyjadřoval se také o československém a slovanském národopisu. S hlediska budoucí německé koloniální politiky měl ovšem on i četné úřední návštěvy zájem o exotický národopis.“¹¹

Náprstkova musea všeobecného národopisu v Praze – Übersicht der ethnologischen Sammlungen des „Náprstek-Museums der allgemeinen Völkerkunde in Prag“.

7 Drahomíra Stránská (1899–1964). Etnografka a muzejnice. Do NM poprvé nastoupila v roce 1923, ve 30. letech se úspěšně habilitovala v oboru slovanského národopisu a postupně se stala jednou z nejvýraznějších osobností české etnografie. Od roku 1932 jednatelka Národopisné společnosti a po 2. světové válce členka ČSAV.

8 Václav Šolc (1919–1995). Etnograf, amerikanista, muzeolog a cestovatel. Autor četných odborných i populárních textů. V letech 1970 až 1979 ředitel Náprstkova muzea.

9 Viz Petr JANDÁČEK, *Památka versus instituce? Úvaha o technických aspektech provozu Náprstkova muzea*, Praha 2004. Závěrečná práce studia památkové péče při NPÚ v Praze, 14. studijní běh 2007–2009.

10 Jaroslav Švehla (1901–1991). Divadelní historik a kritik, knihovník NM a později vedoucí divadelního oddělení téhož muzea.

11 J. ŠVEHLA, *Bomby*, s. 50–51. Německý přednosta Edmund von Merkl působil v NpM od dubna 1943 do listopadu 1944.

Obrázek 1 – Přeplněný interiér a často ohrožené sbírky – to byl jeden z výsledků německé správy v muzeu. Převzato z J. ŠVEHLA, *Bomby kolem Pantheonu, Praha 1946.*

S postupně se zhoršující situací na frontách se přirostřovaly i poměry v zázemí. Akutním nebezpečím se staly možné spojenecké nálety, a proto bylo přistoupeno k evakuaci sbírek nebo k jejich zabezpečení ve sklepení muzea, upraveném na protiletadlový kryt. Stěhování sbírek přineslo další obtíže – často bylo prováděno ve spěchu a do nevhodných prostor, ohrožujících samu fyzickou podstatu jednotlivých předmětů. Stejně tak panovaly obavy, aby německá správa nevyužila stěhování k vyvezení nejvzácnějších kusů pro potřebu říšskoněmeckých muzeí. Na jaře roku 1945 se muzeum nacházelo ve složité situaci. Jeho odborný program prakticky zanikl a část sbírek byla vystěhována mimo Prahu. Exponáty z přízemí a z 1. patra se přesouvaly do muzejního krytu.¹² Jak ovšem konstatovala zpráva popisující květnové události roku 1945 v Náprstkově muzeu: „Tyto práce byly přerušeny v dopoledních hodinách památné soboty dne 5. května, kdy začala revoluce...“¹³ – muzeum se rázem

ocitlo v nemalém ohrožení. V jeho okolí sice neprobíhaly výraznější střety, ale to se mohlo velice rychle změnit. Ihned proto vznikly denní i noční hlídky a někteří ze zaměstnanců se účastnili budování barikád v blízkém okolí. Bylo udržováno spojení s hlavní muzejní budovou a v obavách před rabováním sbírek a zařízení byla muzejní budova zabarikádována a zatarasena. Mnoho neklidu vyvolaly zvěsti o chystaném zničení vltavských přehrad ve Vraném a ve Štěchovicích, což by způsobilo zatopení nemalé části Starého Města.

Jestliže historická budova NM v květnu 1945 utrpěla poměrně velké škody, Náprstkovo muzeum takovémuto osudu se štěstím uniklo. V nastalé euforii z konce války tak prakticky ihned muzeum obnovilo svoji činnost, respektive zahájilo práce vedoucí k co nejrychlejšímu obnovení regulérní muzejní aktivity. Z vlhkého sklepa byly urychleně vynášeny sbírkové předměty a na řadu přišel i nezbytný úklid budovy a okolí. Stejně rychle mizely zardívky oken a další drobnější stavební úpravy související s nebezpečím náletů.¹⁴

12 O postupu těchto prací se dochovala řada česky a německy psaných hlášení jednotlivých muzejních zaměstnanců. Ze všech těchto dokumentů je patrný nedostatek pracovních sil a napjaté očekávání dalšího vývoje. Viz Archiv Národního muzea (dále jen ANM), fond Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur (dále jen f. NpM), karton (dále jen k.) 1, složky Sbírkový 1945, Výkazy – zprávy 1945, Oběžníky 1945.

13 ANM, f. NpM, k. 1, složka Výkazy – zprávy 1945, Přípis pro ředitelství NM o činnosti za měsíc květen 1945, stroj., orig., 2. 6. 1945.

14 ANM, f. NpM, k. 1, složka Řemeslnické práce 1945, Technické záležitosti 1945.

Mimo praktických úkolů se řešila i odborná muzejní práce. Proto již 24. května 1945 v 19:00 hod. večer (tj. ve velmi sledovaném čase) tehdejší Československý rozhlas uveřejnil prohlášení B. Lifky o plné obnově sběratelské činnosti Krajského oddělení Náprstkova musea v Praze. Muzeum se tímto připomenulo veřejnosti a samozřejmě krajské oddělení na sebe tehdy mohlo upoutat značnou pozornost. V Lifkově prohlášení mj. stálo: „...pokračuje nyní opět ve veřejné sběratelské činnosti pro své krajské oddělení a Národní knihovnu Čechů a Slováků zahraničních, zřízenou 28. X. 1935. Činnost tato byla brzy po příchodu německých okupantů potlačena, krajské museum musilo své archivy a sbírky ukrývat a několikrát přemísťovat. Četné zásilky ze zahraničí nebyly doručeny. Krajské oddělení a knihovna musea sbírají zejména veškeré knihy, časopisy a tiskoviny vydané a vydávané Čechy a Slováky kdekoli za hranicemi československého státu a všechny dokumenty jejich zahraniční činnosti politické, kulturní, hospodářské...“¹⁵ Brzy poté – 12. června 1945 – Lifka odeslal dopis Orientálnímu ústavu s vyjádřením snahy o navázání bližší odborné spolupráce, s prosbou o „vlídnou vzájemnost“¹⁶ a deklarovaný zájem Náprstkova musea o poznávání Blízkého a Dálného východu. Zároveň s tím podpořil tehdy publikovaný pracovní program Orientálního ústavu a vyjádřil připravenost musea působit jak na laickou, tak i odbornou veřejnost v tomto směru. Obdobně byly navazovány kontakty i s ostatními odbornými a kulturními institucemi – tak se muzeum stalo (již 23. května 1945) členem Národopisné společnosti československé a o 2 dny později také Společnosti pro kulturní styky s SSSR.¹⁷

Právě Lifka – pověřený 18. května 1945¹⁸ dočasným vedením NpM – svolal na 22. května 1945 první pracovní poradu muzejních zaměstnanců, kde přednesl svoji vizi další činnosti ústavu. Vědom si plně obtížné situace, přesto svůj úvodní projev zakončil optimistickými slovy: „To nikterak neomezí naši přední starost, budovati ve vědecky vymezeném směru za pomoci a rady universitních odborníků museum cizokrajného národopisu, museum české účasti objevné a osidlovací v dalekých cizích světech, museum českého národního mecenášství 19. století. Je to úkol krásný, konaný pro svobodnou a všeslovensky zabezpečenou vlast. Proto všichni, kdo máte čest v těle, i když víte, že Vaše odpovědnost je neobyčejná, že přejímáte hrozné dědictví desorganisační a pustošení, všichni radostně do družné práce!“¹⁹

Jednou z nejzávažnějších těžkostí, před kterou stál nový správce musea, byla nepochybně otázka nedostatku odborně školených pracovních sil. Ať již šlo o tzv. muzejní zřizence a pomocné síly, tak samozřejmě i vysokoškolsky vzdělaný odborný personál. Pravidelně zasílané žádosti o navýšení počtu zaměstnanců – ať již na vedení NM, či na příslušné zemské orgány zůstávaly stejně pravidelně nevyslyšeny. A tak v říjnu 1945 muzeum mimo svého správce a vedoucího PhDr. Bohumíra Lifky – zemského muzejního komisaře a správce muzejní knihovny – vykávalo již jen zemského muzejního komisaře PhDr. Jiřího Müllera, správce sbírek Náprstkova musea, a doc. PhDr. Drahomíru Stránskou, vrchní muzejní ko-

15 ANM, f. NpM, k. 1, složka Výkazy – zprávy 1945, Přípis pro Čs. rozhlas, stroj., kopie, 22. 5. 1945.

16 ANM, f. NpM, k. 1, složka Správa musea 1945, Přípis pro Orientální ústav, stroj., kopie, 12. 6. 1945.

17 Tamtéž, Přípis pro Národopisnou společnost, stroj., kopie, 23. 5. 1945; Přípis pro Společnost pro kulturní styky se SSSR.

18 Tamtéž, Pověření B. Lifky, stroj., opis, 17. 5. 1945.

19 Tamtéž, Projev B. Lifky při zahájení první pracovní schůze zaměstnanců Náprstkova musea dne 22. května 1945, stroj., orig.

S postupujícím časem a s konsolidací československého státu se NpM, ale i NM aktivně účastnily na konfiskaci a zajišťování německého a nepřátelského majetku kulturní povahy, a to s sebou přinášelo nemalé pracovní a organizační povinnosti, bez toho, že by bylo muzeum náležitě personálně posíleno. Navíc ve většině případů s každým možným prodloužením hrozilo poškození či ztráta zajišťovaného majetku.²²

Od počátku roku 1946 bylo navíc přistoupeno – i přes mnohé těžkosti (především šlo o nedostatek dopravních prostředků) – k navrácení muzejních sbírek z venkovských úkrytů zpět do muzejní budovy. Do 1. října 1946 se úspěšně podařilo zcela přestěhovat sbírky ze Zlaté Koruny a z Křivokláta a podstatnou část předmětů ukrytých ve Slatiňanech u Chrudimi a na hradě Karlštejn. Sám transfer sbírek představoval však pouze jednu část náročné akce. Po vybalení následovalo očištění, dezinfekce a nová konzervace. Poté se sbírky provizorně ukládaly do depozitářů (v některých případech opět mimo muzejní budovu) – v muzeu totiž probíhaly stavební úpravy a navíc díky předešlé německé správě muzea byly zničeny prakticky všechny muzejní vitríny. V následujícím roce 1947 byly získány úložné prostory v Zemském ústavu pro choromyslné v Bohnicích, což na čas významně vyřešilo nedostatek místa v muzejním areálu „U Halánků“.

Přesto se v přízemních výstavních sálech (narychlo upravených) podařilo ještě v roce 1946 uskutečnit dvě výstavy. Tou první byla poměrně rozsáhlá výstava „Čínská kultura“ uspořádaná za spolupráce ministerstva informací, Orientálního ústavu a Československo-čínské společnosti v Praze. Záštitu nad výstavou poté převzal čínský chargé d'affaires Tseng-Te. Výstavu zahájili 2. dubna 1946 o 11. hodině dopolední a jednalo se o první velkou poválečnou akci Náprstkova muzea. Mimo předměty ze sbírek muzea bylo zapůjčeno i několik dalších artefaktů převážně ze sbírek soukromých a pojistná hodnota všech vystavovaných předmětů dosáhla nemalé částky 600 tis. Kč. K propagaci výstavy (probíhala do 15. května téhož roku) sloužilo 800 kusů plakátů a také reklamní diapozitiv určený pro promítání v pražských kinech. Výstava vzbudila nemalý zájem veřejnosti a muzeum se jí snažilo též i náležitě využít pro svoji reklamu – navíc byl k dispozici také výstavní katalog.²³

Po ukončení této záležitosti připravilo muzeum v rámci propagační akce – „Týdne dětské radosti“ – výstavu „Dětský svět různých národů“ – zahájení výstavy připadlo na 15. června 1946 a ujal se jej úřadující ministr informací Václav Kopecký. Výstava představující výběr různých hraček pocházejících především z muzejních sbírek opětovně vzbudila nemalý zájem a navštívili ji rovněž členové norského, polského a švýcarského diplomatického zastoupení v Praze. Výstavu ukončili na konci července 1946 a tím také prozatím skončil výstavní program muzea pro rok 1946.²⁴

Důvodem byly jak značné finanční výdaje spojené s oběma akcemi, tak i pokračující stavební práce v muzeu a nutnost soustředit se na probíhající repatriaci evakuovaných sbírek.

22 Jedním z prvních konfiskátů byl značně rozsáhlý depozit etnografických knih z majetku Dr. Františka Leleka z Hronova. Lelek odsouzený k desetiletému žaláři a konfiskaci poloviny majetku působil za války jako aktivní kolaborant a mj. byl autorem antisemitského spisu *Pravá tvář Židovstva. Židovský problém ve světle původních pramenů*, vydaným v několika vydáních Arijskou národní kulturní jednotou. ANM, fond NpM, k. 1, složka Správa musea 1946,

23 ANM, fond NpM, k. 1, složka Čínská výstava – zde je soustředěna dochovaná dokumentace k výstavě a jejímu průběhu.

24 ANM, fond NpM, k. 1, složka Výstava „Dětský svět“ 1946.

A navíc pro následující rok 1947 byla v rámci chystaných oslav 100. výročí narození Emila Holuba připravována reprezentativní Holubova výstava. Až do konce roku však muzeum provázely nemalé technické obtíže – nebyla zařízena muzejní laboratoř ani dezinfekční komora a temná fotografická komora. Pro naprostý nedostatek dřeva se nedařilo zhotovit dostatečný počet nových vitrín a ani muzejní truhlárna nebyla dostatečně vybavena. Tak nemohl být ani ujasněn instalační plán NpM, a proto nevznikla ani přednášková síň a studovna.²⁵

Adaptace muzejní budovy

Jak již bylo konstatováno výše – technický stav celého muzejního areálu NpM byl na konci války skutečně žalostný, ohrožující fyzický stav sbírek. V roce 1945 došlo jen na některé drobné stavební úpravy, ale již pro rok následující se plánovaly větší stavební práce. Největší prioritou mělo přeložení střešní krytiny na budově čp. 270 a několikrát odložené utěsnění oken ve výstavních sálech. Také stav fasády na budově čp. 270 byl shledán havarijním. Pro stejnou budovu – v budoucnu měla sloužit jako depozitář – se počítalo rovněž s nákupem alespoň 10 kusů elektrických kamen v nemalé pořizovací hodnotě 45 tis. Kč. S očekávanými stavebními investicemi nepřímo souvisel i další výdaj na nákup výstavních vitrín a skříní. Ty byly prakticky všechny zničeny v důsledku podivné „péče“ německých správců muzea v době války. Výši tohoto nákupu odhadla správa muzea zhruba na 1 mil. Kč a při vědomí astronomické výše této částky pro rok 1946 požadovala alespoň 250 tis. Kč.²⁶ Všechny tyto záležitosti vedení NpM považovalo za nutný minimální vklad k tomu, aby instituce i nadále fungovala jako regulérní muzejní ústav.²⁷

Realizace nejnnutnějších oprav v průběhu roku 1946 spojená s demolicí některých zcela nevyhovujících prostor, navíc komplikovaná s výše zmíněným stěhováním sbírek, prokázala neudržitelnost muzejního provozu v daných podmínkách. A to obzvláště potom co se očekávalo etablování muzea coby profilové instituce, zabývající se mimoevropskou etnografií v kontextu českého a slovenského krajanského hnutí. Již během roku 1946 tak v muzeu vznikl ambiciózní plán na zásadní stavební adaptaci jeho části a rovněž i přístavbu části nové. V lednu 1947 v přípisu Zemskému národnímu výboru muzeum zažádalo o povolení investiční dotace ze zemského rozpočtu ve výši 2,5 mil. Kč. Účelnost a nutnost investice (měla být zařazena do připravovaného hospodářského tzv. Dvouletého plánu) muzeum podpořilo i následujícími slovy: „Náprstkovo museum je dnes pro své speciální poslání, jakožto museum cizokrajného národopisu, jediným ústavem toho druhu v celé čsl. republice. Jelikož většina etnografických museí, nejen ve střední Evropě, ale i v ostatních státech evropských byla v minulé válce poškozena a některá i úplně zničena, zaujímá Náprstkovo museum dnes zcela výjimečné postavení a svým významem se řadí k vynikajícím etnografickým museím evropským. Speciální jeho poslání je zdůrazněno i tím, že při celkovém řešení

25 ANM, fond NpM, k. 1, složka Výkazy a zprávy 1946, Zpráva o činnosti od 1. ledna do 1. října 1946, stroj., kopie, 3. 10. 1946.

26 Pro srovnání výše těchto nákladů je na místě uvést, že předpokládané stavební úpravy měly rozpočet převyšující jen mírně 100 tis. Kč.

27 ANM, f. NpM, k. 1, složka Řemeslnické práce 1945, Přípis pro ředitelství NM – Technické úpravy v r. 1946, kopie, stroj., 24. 10. 1945.

musejní otázky našeho státu bylo stanoveno, aby v něm byly v budoucnosti soustředěny všechny cizokrajné sbírky, nalézající se na území čsl. republiky.²⁸ Svoji žádost muzeum doprovodilo obsáhlou dokumentací, včetně přípravné projektové dokumentace vyhotovené architektem Zemského národního výboru M. Schneibergem-Horou. Ten v nich poměrně zdařile realizoval dlouhodobě soustřeďované požadavky a návrhy správy muzejních sbírek a správy muzejní knihovny.

Adaptace stávajících prostor měla nově získat spojením dosavadních 4 přízemních sálů jediný velký sál, určený pro všeobecnou stálou expozici představující „kulturní vývoj lidstva celého světa...“²⁹ Následným spojením 3 prostor v 1. patře měl vzniknout menší sál ve formě galerie, určený rovněž pro stálou expozici. Naopak 2. a 3. patro architekt rezervoval pro depozitáře. Naproti tomu nově vybudovaná část měla obsahovat reprezentativní vstupní halu s pohledově se uplatňujícím výrazným průčelím s dostatečně velkou vrátnicí, šatnou a toaletou. Dále se jednalo o velký a malý výstavní sál, pracovny, laboratoře a suterénní sál přednáškový. Velká pozornost platila též i technickému zázemí – v nové části měla vzniknout dílna truhlářská, keramická, elektrotechnická, fotografická temná komora a skladiště výstavního materiálu.

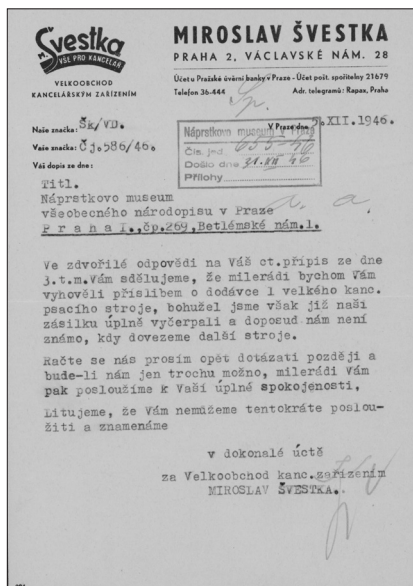
Ambicióznímu stavebnímu počínu odpovídala i obdobně ambiciózní představa o činnosti muzea: „Náprstkovo museum bude organisovati svoje sbírky jako velký vědecký depositář. Jejich instalaci provede v zeměpisné, kulturně oblastní a typologické soustavě. Vzdělávací a lidovýchovná činnost bude pořádána na široce založeném programu musejní pedagogiky častými krátkodobými výstavami, při nichž vedle sbírek bude hojně užito map, obrazů, diagramů, přílehlavých popisů, na náměty z kulturních oblastí celého světa... K výstavním sálům byla by připojena stálá expozice, t. zv. „Uvedení do národopisné vědy“, kdy by výběr jednak typických předmětů sbírek, jednak kopií, modelů a diagramů, poskytl návštěvníkům všeobecné poučení a řešení hlavních otázek národopisné vědy, doplněné i malou příruční knihovnou.“³⁰ Jak je vidět, nešlo jen o ambice, ale hlavně o poměrně jasně formulované vědecké směřování celé muzejní instituce, jejíž vedení si plně uvědomovalo výlučnost tohoto muzea. Nadšeně načrtnutá budoucnost se však po hříchu nekonala. Stavební práce byly sice ZNV odsouhlaseny, profinancovány a v zimě roku 1948 skutečně i zahájeny, ale již v jarních měsících následujícího roku 1949 bylo vše odvoláno a zrušeno. Nečekaný obrat nezpůsobil kupodivu nedostatek finančních prostředků, ale rozhodnutí (výrazně podporované tehdejšími ministrem školství a národní osvěty Zdeňkem Nejedlým) rekonstruovat Betlémskou kapli, jejíž podstatné fragmenty v místní zástavbě potvrdil rozsáhlý archeologický průzkum. Zamýšlená muzejní „novostavba“ v bezprostřední blízkosti rekonstruované gotické kaple byla z památkového hlediska shledána za nepřijatelnou, a tudíž nerealizována. Místo toho nadále probíhaly jen drobnější adaptační práce a pro NpM byly následně hledány vhodné prostory pro výstavní či depozitární využití.³¹

28 ANM, f. NpM, k. 2, složka Správa musea 1947, Přípis pro Zemský národní výbor, stroj., kopie, 11. 1. 1947.

29 Tamtéž.

30 J. ŠVEHLA, *Bomby*, s. 102–103.

31 ANM, f. NpM, k. 5, složka Adaptace. I přes možné výrazné usnadnění provozu NpM je nutno eventuelní vznik této přístavby považovat z urbanistického a památkového hlediska za více než diskutabilní.

Obrázek 3 – Firma Švestka oznamuje nemožnost dodávky 1 ks psacího stroje. ANM, fond NpM, k. 1, složka Správa musea – 1946.

muzeum získalo až na přímý zásah básníka Františka Halase – tehdy sekčního šéfa na poválečném ministerstvu informací.³² I přes deklarované povinnosti muzea na poli osvěty a vzdělávání po dlouhý čas nebylo možno zajistit ani dostatek psacích strojů³³, stejně tak chybělo kvalitní fotografické vybavení a snaha o získání filmového projektoru se protáhla na několik let.³⁴

Některé zdokumentované záležitosti mohou být sice považovány spíše za kuriozity, ale při podrobnějším pohledu především výstižně dokumentují neveselou hospodářskou realitu po několik let bezostyšně rabovaného státu. Tak např. v prosinci 1947 vedení NpM žádalo ministerstvo vnitřního obchodu o přidělení poukazu pro odběr kožených jelenicových utěrek pro utírání muzejních předmětů a vitrín. Ty byly totiž přidělovány pouze řemeslníkům. V podrobné žádosti bylo uvedeno: „Náprstkovo museum je zemským vědeckým ústavem, které zvláště v poslední době koná četné výstavy, mající nejen význam ústavní ale především propagační s hlediska kulturního. Z těchto výše zmíněných důvodů, dovoluje si ředitelství musea požádati o laskavé přiznání poukazu asi na 10 kusů

Nedostatek a mizérie...

Ještě než ukončíme zevrubné vylíčení osudů Náprstkova muzea a celého areálu „U Halánků“ v letech 1945 až 1946, je nutno připomenout ještě jeden významný a dnes již ne zcela doceňovaný fenomén. A to na několik let trvajícím nedostatek prakticky všeho co souviselo s běžným chodem muzea coby odborného, vzdělávacího a popularizačního ústavu. Neustálý kolotoč žádostí a urgencí těchto žádostí o přidělení toho či onoho se táhne jako pomyslná červená nit celým tehdejšímu muzejním úřadováním. Žádosti, jejichž zdůvodňování a opětovné zdůvodňování po zamítnutí či odložení byly téměř denní záležitostí muzejní administrativy. K chronicky nedostatkovým komoditám náležely jak pohonné hmoty či pneumatiky, tak prakticky veškeré chemikálie, výstavní materiály (dřevo, překližka, textil) a stejně i např. kvalitní papír, nutný pro tisk výstavních katalogů. Pořadných 60 kg papíru pro tisk katalogu k výstavě „Čínská kultura“ o nákladu 2 500 kusů tak např.

32 ANM, fond NpM, k. 1, složka Čínská výstava,

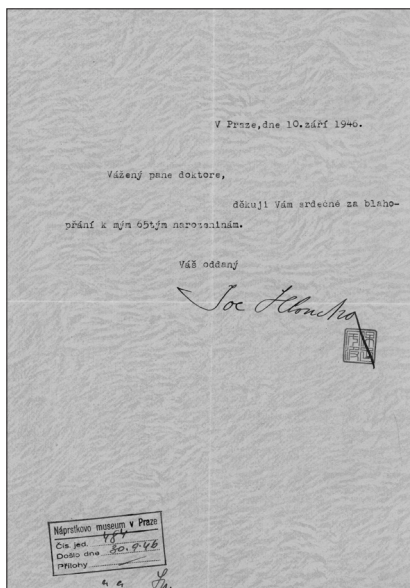
33 ANM, f. NpM, k. č. 2, složka Správa musea 1947, Přípis fy Mercedes kancelářské stroje pro NpM z 13. 5. 1947, orig., stroj. Muzeum objednalo 2 psací stroje – kancelářský a přenosný. Neustále urgovaná objednávka ovšem nebyla vyřízena ani do konce roku. V prosinci 1947 fa přislíbila dodávku uskutečnit na jaře 1948. Jestli se tak stalo bohužel nelze v příslušné korespondenci dohledat.

34 ANM, f. NpM, k. č. 2, složka Správa musea 1947, Přípis Československého státního ústředí pro kinofikaci z 16. 1. 1947 o nemožnosti přidělení projektoru zn. Movector Super 16, stroj., orig.

kožených utěrek...³⁵ O další tři kusy muzeum ve stejném měsíci požádalo Magistrát hl. města Prahy. V obou případech uspělo.³⁶

O četných nedostatcích v muzejním vybavení ostatně dobře vypovídá rovněž i dlouhý seznam přístrojů a vybavení, jež hodlalo muzeum získat z pomoci organizované mezinárodním výborem UNESCO. Na seznamu se ocitl 1 kus fotoaparátu typu Leica, Robot či Exakta s příslušenstvím k rychlému pořizování fotografií pro kartotéční listky a práci v terénu. Dále 16mm filmová kamera a promítací přístroj stejného formátu k pořizování a promítání etnografických filmů k vědeckým a popularizačním účelům. Mimo to mělo NpM zájem o soupravu pro zvukový záznam na gramofonové desky, rozmnožovací stroj pro drobné tisky (přednášky, programy apod.), měřicí přístroje (především váhy), soupravy laboratorních pomůcek, fotografické papíry, filmy a chemikálie. Taktéž žádalo dodat veškerou dostupnou muzeologickou literaturu vydanou UNESCO, odbornou literaturu muzejnickou vydanou v USA, SSSR, Velké Británii a Francii, etnologickou a etnografickou zahraniční produkci od roku 1936 a současnou moderní encyklopedii, jazykové slovníky, zeměpisné atlasy a nově vydaná kartografická a geografická díla.³⁷ Překotný politický vývoj v následujícím roce 1948 však tento možný zdroj dovybavení muzea prakticky negoval.

O vynalézavosti a schopnosti využít prakticky jakoukoli příležitost k zlepšení neutěšených materiálních poměrů NpM svědčí i dochované torzo korespondence Jiřího Müllera s americkým krajanem z Michiganu Johnem Zrnou. Ten pro NpM aktivně sbíral různé indiánské etnografické předměty a stejně tak v jeho prospěch organizoval finanční sbírky mezi krajany a nákupy knih či fotografií. V říjnu 1947 se právě na Zrnou obrátil dr. Jiří Müller se žádostí o zprostředkování nákupu 5 kusů pneumatik s duší pro neustále vytěžovaný muzejní automobil. Nákup měl proběhnout u fy Janvillon Export Comp v hodnotě 85 US dolarů – ty bylo schopno muzeum krajanu zaslat na účet. Neobvyklá byla ovšem zamýšlená doprava zásilky do Prahy. Ty měl osobně doručit buď dotázaný krajan, či někdo z dalších amerických Čechů chystajících se do Československa na Vsesokolský slet v roce 1948. O výsledku celé akce bohužel nejsme informováni, ale výsledek je celkem dobře odhadnutelný.³⁸

Obrázek 4 – Poděkování cestovatele Joe Hlouchy Náprstkovo muzeu za blahopřání k jeho 65. narozeninám. ANM, fond NpM, k. 1, složka Správa musea – 1946.

35 ANM, f. NpM, k. č. 2, složka Správa musea 1947, Přípis vedení Npm pro Ministerstvo vnitřního obchodu, stroj., kopie., 13. 12. 1947.

36 ANM, f. NpM, k. č. 2, složka Správa musea 1947, Přípis vedení NpM pro Magistrát hl. m. Prahy, stroj., kopie, 6. 12. 1947.

37 ANM, f. NpM, k. 2, složka Správa musea 1947, Přípis vedení NpM pro Ministerstvo školství a osvěty, kopie, stroj., 1. 7. 1947.

38 ANM, f. NpM, k. 2, složka Správa musea 1947, Dopis J. Müllera pro J. Zrnou, stroj., kopie, 15. 10. 1947.

Závěr

Pomyslný příběh Náprstkova muzea z let 1945 až 1946 není zajisté líčením o posléze úspěšném překonání poválečných nedostatků a konstituování moderního muzejního ústavu, ale spíše příběhem o reálných možnostech a vlivech, formujících obraz budoucího Náprstkova muzea. Obraz plně poplatný době svého vzniku. Jistě nelze konkrétním muzejníkům upřít obrovské pracovní nasazení, vedoucí mj. k záchráně nesmírných kulturních a historických hodnot. Nelze ovšem ani přehlížet fakt, že se tak dělo na pozadí postupné proměny československé společnosti ve společnost direktivně řízenou a mocensky deformovanou.

V poválečném chaosu preferovaná snaha o postátnění českého muzejnictví jdoucí ruku v ruce s jeho centralizací byla jednou z četných součástí tohoto neblahého procesu a nelze muzejníky vinit z toho, že toto nebezpečí ve většině případů nepostřehli či příliš nevnímali. Intenzivní válečný prožitek to příliš nedovoloval a očekávání lepší budoucnosti vědecké i společenské bylo snad ještě silnější. Postátnění (o kterém se v mnoha případech hovořilo již před válkou samotnou) mělo zajistit na straně jedné dostatek finančních prostředků a na straně druhé garantovat i potřebnou odbornost a efektivitu jednotlivých muzejních domů. Poválečný čas s nalomenými společenskými vztahy takovýmito tendencím jen a jen nahrával a logicky se od brzkého a direktivního „postátnění“ v mnoha případech očekávalo výrazně více, než bylo možné.

I přes výše uvedené výtky je snad možno bezprostředně poválečné období Náprstkova muzea považovat za dobu patřící k jeho lepším časům. Muzeum se poměrně rychle zotavilo z nejvážnějších válečných škod a stejně rychle navázalo na svoji předválečnou činnost. Úspěšný výstavní program dostatečně potvrdil oprávněné aspirace na místo fakticky jediného domácího muzejního pracoviště specializovaného na mimoevropskou etnografii. To se později plně potvrdilo a zúročilo např. při aktivní spoluúčasti na rozvoji české egyptologie, obecně blízkovýchodního bádání nebo na podobně úspěšném rozvoji české amerikanistiky.